

DOI [https://doi.org/10.32405/2218-7650-2022-20\(49\)-48-66](https://doi.org/10.32405/2218-7650-2022-20(49)-48-66)
УДК 378.147.091.33-027.22:613(045)

Дефорж Ганна Володимирівна,
доктор історичних наук, професор,
доцент кафедри фізики, біології та методик їхнього навчання
Центральноукраїнського державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка.
Кропивницький, Україна.

 <https://orcid.org/0000-0002-1114-3205>
deforzhav@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ «СЕРЕДНЯ ОСВІТА (БІОЛОГІЯ ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ)»

Анотація. Статтю присвячено актуальній проблемі підготовки здобувачів вищої освіти зі спеціальності 014 «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)» та формуванню у майбутніх фахівців якостей і компетентностей, які б були затребувані роботодавцями й забезпечували їх конкурентоспроможність. В Україні донедавна не здійснювалась фахова підготовка вчителів «Основ здоров'я» для закладів загальної середньої освіти. Цей предмет в школі викладали і викладають вчителі інших спеціальностей. Існує думка про те, що будь-який вчитель може легко виконувати функції вчителя «Основ здоров'я», але це не так. У 2016 році в наказі Міністерства освіти і науки України від 12.05.2016 № 506 Про затвердження Переліку предметних спеціальностей спеціальності 014 «Середня освіта (за предметними спеціальностями)», за якими здійснюється формування і розміщення державного замовлення та поєднання спеціальностей (предметних спеціальностей) в системі підготовки педагогічних кадрів представлена нова предметна спеціальність 014.05 «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)» [1]. До 2016 року предметна спеціальність звучала так: «Середня освіта (Біологія)». Завдяки новій предметній спеціальності випускники по завершенню відповідної освітньо-професійної програми отримують професійну кваліфікацію: вчитель біології, основ здоров'я. Важливе значення у підготовці фахівців даної предметної спеціальності належить формуванню та розвитку здоров'язбережувальних компетентностей. У зв'язку з цим, необхідним є використання системи завдань, які спрямовані на розвиток життєвих і

спеціальних здоров'язберезувальних навичок. А саме: збільшення обсягу знань щодо збереження життя та зміцнення здоров'я, поглиблення навичок та умінь (зокрема, прийняття рішень, розв'язання проблем, творчого та критичного мислення, спілкування, самооцінки та почуття гідності, протистояння негативному психологічному впливові, подолання емоцій та стресу, розвиток співчуття і відчуття себе як громадянина), усвідомлення учнями необхідності відповідати за своє життя і здоров'я [2]. В публікації також представлено аналіз програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Основи здоров'я» 5–9 класи. Наведено аналіз підручників, які рекомендовані МОН України.

Ключові слова: здоров'я людини; формування здоров'язберезувальних компетентностей; превентивна освіта; методика навчання; основи здоров'я.

ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. Здорове покоління, здорова нація – пріоритетні напрями будь-якої держави. Знання про здоровий спосіб життя людина отримує ще в дитячому садочку та школі. Але не дивлячись на це, з року в рік ми маємо велику кількість захворювань, пов'язаних насамперед з недотриманням основних принципів здорового способу життя. Якщо не враховувати кількість смертей від пандемії COVID-19, на першому місці причиною смерті будуть серцево-судинні захворювання – більше половини смертельних випадків. В цій групі 27% смертей припадає на ішемічну хворобу серця, 5% – на інші серцеві хвороби і 14% – на підвищений кров'яний тиск та інсульти. Другу за небезпекою групу потенційно смертельних хвороб складають різні форми раку (22%), а третю (13%) – захворювання легень та дихальних шляхів, в тому числі запалення легень та бронхіти [3, с. 2]. Багато захворювань з цього списку можна було б уникнути, якби люди приділяли належну увагу своєму здоров'ю. Здоров'я людини включає в себе – фізичну, соціальну, психічну та духовну складові здоров'я. Ось чому так важливо сьогодні здійснювати якісну професійну підготовку майбутніх вчителів шкільного предмету «Основи здоров'я».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість проблеми здоров'я дітей та молоді зумовлена різким погіршенням стану їхнього фізичного, психічного і розумового розвитку. Результати досліджень В. Москаленко, К. Ніколаєнко, А. Міненок, В. Оржеховської, О. Светлової та інших свідчать, що лише 7% школярів України займаються спортом, а 43,5% обмежуються тільки уроками фізичної культури; в 70% таких школярів рівень фізичного розвитку низький або нижчий за середній. Опитування учнів 7–11 класів виявили, що

серед них 37% курять, 60% вживають алкоголь, 40% спробували наркотики. Причому вік дітей, які починають курити вживати алкоголь та наркотики, з кожним роком зменшується [4, с.150]. Даний аналіз показує важливість досліджуваної тематики, необхідність формування здоров'язбережувальних компетентностей у майбутніх вчителів біології та основ здоров'я.

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає в аналізі особливостей формування здоров'язбережувальних компетентностей в системі професійної підготовки майбутніх вчителів предметної спеціальності Середня освіта (Біологія та здоров'я людини).

Відповідно до зазначеної мети у статті поставлено такі **завдання**: розкрити поняття здоров'язбережувальна компетентність, розкрити зміст цих компетентностей, показати важливість здоров'язбережувальних компетентностей під час вивчення відповідних навчальних дисциплін, розкрити поняття превентивної освіти, навести перелік спеціальних та життєвих навичок та їхніх складових, довести важливість фахової підготовки майбутніх вчителів «Основ здоров'я».

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ / THE THEORETICAL BACKGROUNDS

В системі підготовки майбутніх вчителів спеціальності 014 Середня освіта (Біологія та здоров'я людини), відповідно до освітньо-професійної програми відбувається формування наступних *здоров'язбережувальних фахових компетентностей*: забезпечення охорони життя й здоров'я учнів (зокрема з особливими потребами), їхньої рухової активності в освітньому процесі та позаурочній діяльності; здатність здійснювати виховання на уроках і в позакласній роботі, виконувати педагогічний супровід процесів соціалізації учнів та формування їхньої культури; здатність розкривати сутність здорового способу життя і охорони здоров'я; здатність розуміти й застосовувати базові знання з медико-біологічних дисциплін для обрання ефективних шляхів і способів збереження, зміцнення та відновлення здоров'я людини; здатність застосовувати валеологічні методи оцінки й моніторингу стану здоров'я людини; здатність аналізувати спосіб життя особи та її вплив на здоров'я, створювати рекомендації щодо раціоналізації здорового способу життя; здатність розробляти здоров'язбережувальні програми, добирати адекватні методи й засоби оздоровлення, реалізовувати відповідні вміння в освітньому процесі закладів середньої освіти; уміння складати харчовий раціон із урахуванням реальних можливостей і користі для здоров'я,

обізнаність щодо методів визначення й збереження високої якості харчових продуктів; розуміння тенденцій у сучасній освіті та вміння прогнозувати наслідки педагогічної, здоров'язбережувальної та фізкультурно-оздоровчої діяльності; здатність здійснювати професійні функції у процесі інклюзивного навчання, адекватно добирати засоби й методи навчання для осіб з обмеженими можливостями здоров'я, створювати умови для їх розвитку і саморозвитку, повноцінної соціалізації за допомогою здоров'язбережувальних технологій; здатність планувати та передбачувати результати оздоровчо-реабілітаційної та рекреаційної роботи в закладах загальної середньої і позашкільної освіти учнівської молоді [5].

Соціальна і здоров'язбережувальна компетентність – це здатність людини планувати і реалізовувати свою життєдіяльність у спосіб, сприятливий для здоров'я і безпеки самої людини та її соціального оточення. здоров'язбережувальна компетентність набувається через формування сприятливих для здоров'я, безпеки і соціальної інтеграції знань, умінь, ставлень (психологічних установок, принципів, цінностей, вірувань, прагнень). Розвиток здоров'язбережувальної компетентності у сучасному світі дедалі частіше відбувається шляхом впровадження превентивної освіти на засадах розвитку життєвих навичок. Важливими складовими здоров'язбережувальної компетентності є сприятливі для здоров'я спеціальні та психосоціальні компетенції (життєві навички).

До *психосоціальних компетентностей* (життєвих навичок) належать: позитивна самооцінка, самоконтроль, керування стресами, мотивація успіху і гартування волі, аналіз проблем і прийняття зважених рішень, критичне і творче мислення, ефективне спілкування, співчуття, розв'язання конфліктів, протистояння негативним соціальним впливам тощо.

До *спеціальних компетентностей* належать: санітарно-гігієнічні навички, раціональне харчування, рухова активність, загартування, організація режиму праці та відпочинку, надання першої допомоги тощо [6].

Перелік спеціальних та життєвих навичок та їхніх складових наведено в таблиці 1 [7].

Таблиця 1

Перелік спеціальних та життєвих навичок та їхніх складових

Навички	Різновидність навичок	Складові навичок (уміння, звички)
1	2	3
Навички, що сприяють фізичному здоров'ю	Навички раціонального харчування	<ul style="list-style-type: none"> • дотримання режиму харчування; • уміння складати харчовий раціон з урахуванням реальних можливостей, потреб та користі;

Продовження табл. 1

1	2	3
Навички, що сприяють фізичному здоров'ю		<ul style="list-style-type: none"> • уміння визначати і зберігати високу якість харчових продуктів
	Навички рухової активності	<ul style="list-style-type: none"> • виконання ранкової зарядки; • регулярні заняття фізичною культурою, рухові ігри, фізична праця
	Санітарно-гігієнічні навички	<ul style="list-style-type: none"> • навички особистої гігієни; • уміння виконувати гігієнічні процедури (доглядати за шкірою, зубами, волоссям тощо)
	Режим праці та відпочинку	<ul style="list-style-type: none"> • уміння чергувати розумову та фізичну активність; • уміння знаходити час для регулярного харчування й повноцінного відпочинку
Життєві навички, що сприяють соціальному здоров'ю	Навички ефективного спілкування	<ul style="list-style-type: none"> • уміння слухати; • уміння чітко висловлювати свої думки; • уміння виражати свої почуття; • уміння просити про послугу або допомогу; • володіння невербальними засобами спілкування (жести, міміка, інтонація тощо); • уміння адекватно реагувати на критику
	Навички співчуття	<ul style="list-style-type: none"> • уміння розуміти почуття, потреби і проблеми інших людей; • уміння висловити це розуміння; • уміння зважати на почуття інших людей; • уміння допомагати та підтримувати
	Навички розв'язання конфліктів	<ul style="list-style-type: none"> • уміння розрізняти конфлікти поглядів і конфлікти інтересів; • уміння толерантно розв'язувати конфлікти поглядів; • уміння розв'язувати конфлікти інтересів за допомогою конструктивних переговорів
	Навички поведінки в умовах тиску, погроз, дискримінації	<ul style="list-style-type: none"> • уміння уникати небезпечних ситуацій і діяти при загрозі насилля; відстоювати свою позицію та відмовлятися від небажаних пропозицій, зокрема й пов'язаних із залученням до куріння, вживання алкоголю, наркотичних речовин; • уміння розрізняти прояви дискримінації, зокрема щодо людей з особливими потребами, ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД; • навички впевненої поведінки, зокрема й застережливих дій щодо ВІЛ/СНІДу
	Навички спільної діяльності та співробітництва	<ul style="list-style-type: none"> • уміння працювати в «команді»; • уміння адекватно оцінювати свої здібності, свій внесок у спільну діяльність; • уміння визнавати внесок інших у спільну роботу
Життєві навички, що сприяють духовному та психічному здоров'ю	Самоусвідомлення та самооцінка	<ul style="list-style-type: none"> • позитивне ставлення до себе, інших людей, до життєвих перспектив; • уміння реально оцінювати свої здібності та можливості; • адекватна самооцінка; • уміння адекватно сприймати оцінки інших людей

Продовження табл. 1

1	2	3
	Навички самоконтролю	<ul style="list-style-type: none"> • уміння правильно виражати свої почуття; • уміння контролювати прояви гніву, долати тривогу; • уміння переживати невдачі; • уміння раціонально планувати час
	Мотивація успіху та тренування волі	<ul style="list-style-type: none"> • уміння зосереджуватися на досягненні мети; • розвиток наполегливості та працьовитості; • установка на успіх і віра в себе
	Аналіз проблем і прийняття рішень	<ul style="list-style-type: none"> • уміння визначати суть проблеми та причини її виникнення; • здатність сформулювати декілька варіантів розв'язання проблеми; • уміння передбачити наслідки кожного з варіантів для себе та інших людей; • уміння оцінювати реальність кожного з варіантів, враховуючи власні можливості та життєві обставини; • здатність вибирати оптимальні рішення
	Визначення життєвих цілей та програм	<ul style="list-style-type: none"> • уміння визначати життєві цілі, керуючись своїми потребами, нахилами, здібностями; • уміння визначати пріоритети й раціонально використовувати час; • уміння планувати свою діяльність, враховуючи аналіз можливостей і обставин

Превентивна освіта – це комплексний цілеспрямований вплив на особистість у процесі її динамічної взаємодії із соціальними інституціями, спрямований на фізичний, психологічний, духовний, соціальний розвиток особистості, формування в неї відповідальної поведінки, імунітету до можливих негативних впливів соціального оточення; профілактика чи корекція негативних проявів поведінки. Мета шкільної превентивної освіти – мотивувати і підготувати дітей та підлітків дотримуватися моделей поведінки, сприятливих для особистого, сімейного і суспільного здоров'я, безпеки, добробуту та сталого розвитку [8]. Узагальнений зміст шкільної превентивної освіти наведено у табл. 2 [7].

Таблиця 2

Узагальнений зміст шкільної превентивної освіти

Тематичні блоки превентивної освіти	Зміст тематичних блоків
1	2
Життя і здоров'я людини	Безпека, здоров'я, здоровий спосіб життя, безпека життєдіяльності Розвиток дитини (фізичний, психічний, соціальний)
Фізичне здоров'я	Особиста гігієна Рухова активність і загартування

Продовження табл. 2

1		2	
		Раціональне харчування	
		Режим праці і відпочинку. Профілактика «шкільних захворювань»	
Соціальне здоров'я	Соціальне середовище і здоров'я	Ефективне спілкування	
		Соціальна взаємодія (культура взаємин між статями, робота в команді, співчуття, мирне розв'язання конфліктів)	
		Протидія соціальному тиску і дискримінації	
		Профілактика соціально небезпечних захворювань і шкідливих звичок	
	Безпечне довкілля	Небезпечні місця і ситуації	
		Безпека у школі	
		Побутова безпека	
		Дорожня безпека	
		Пожежна безпека	
		Соціальна безпека	
		Безпека на природі	
		Надзвичайні і екстремальні ситуації	
		Надання невідкладної допомоги	
Психічне та духовне здоров'я	Позитивна ідентичність (розвиток самоповаги і поваги до інших людей)		
	Емоційне благополуччя (самоконтроль, керування стресами, мотивація успіху і гартування волі)		
	Інтелектуальне благополуччя (уміння вчитись, аналіз проблем і прийняття рішень, критичне і творче мислення)		
	Духовне благополуччя (орієнтація на загальнолюдські цінності, пізнавальні, естетичні, етичні потреби, потреба у самореалізації)		

Життєві навички, сприятливі для здоров'я, безпеки і соціальної інтеграції, набуваються у процесі діяльнісного (компетентнісного) підходу до навчання. Компетентнісний підхід передбачає використання на уроках інтерактивних методів, які забезпечують: активну участь кожного учня; творчу співпрацю учнів між собою і з учителем; навчання на ситуаціях, наближених до реального життя; сприятливий емоційний клімат у класі; формування відчуття класу як єдиної команди тощо [9]. Так само компетентнісний підхід застосовується на парах зі студентами при вивченні навчальних предметів «Шкільний курс та методика навчання основам здоров'я», «Методика навчання основам здоров'я» та ін. предметів з методики навчання (викладання).

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODS

Для вирішення поставленої мети були використані наступні методи науково-педагогічного дослідження. Теоретичні методи: аналіз сучасного стану досліджуваної проблеми у педагогічній та спеціальній літературі, узагальнення щодо формування здоров'язбережувальних компетентностей бакалаврів

педагогічних спеціальностей. Емпіричні методи: педагогічне спостереження під час лекцій та практичних занять, бесіда, вивчення студентських робіт.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESULTS OF THE RESEARCH

Під час вивчення навчальних дисциплін «Методика навчання основам здоров'я», «Шкільний курс та методика навчання основам здоров'я» одним з перших практичних занять є «Аналіз Програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Основи здоров'я» 5–9 класи» [10]. Студенти аналізують програму, обговорюють її, порівнюють відповідність тем і кількість годин між класами та роблять висновки. Наступна тема «Аналіз підручників «Основи здоров'я» 5–9 класи». Студенти аналізують підручники різних авторів, для різних класів, порівнюють їх між собою, висловлюють свою думку щодо відповідності програмі та віковим особливостям учнів, обирають на їх думку найкращий підручник. Також завданнями практичних занять є: розробити плани-конспекти різних типів уроків для 5–9 класів, супроводити їх мультимедійною презентацією та відеороликами відповідно до тем, захистити розроблені уроки, взяти участь у обговоренні свого уроку (самоаналіз уроку) та інших студентів (аналіз уроку).

Після вивчення студентських робіт наведемо приклад аналізу програми студентом третього курсу, предметної спеціалізації : 014.06 «Середня освіта (Хімія. Біологія та здоров'я людини)» Гостиком В. при вивченні навчального предмета «Шкільний курс та методика навчання основам здоров'я» у 2021–2022 н.р.

Аналіз програми. Програму розроблено на підставі Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (Постанова КМУ від 23.11.2011 р. № 1392) з урахуванням Державного стандарту початкової загальної освіти (Постанова Кабінету Міністрів України від 20.04.2011 р. № 462) та відповідно до положень «Концепції Нової української школи» (2016 р.) [10]. Навчальну програму побудовано на основі інтегрованого поєднання елементів знань та практичною діяльністю щодо збереження і захисту життя та зміцнення здоров'я людини. Зміст тем розгорнуто відповідно до Державного стандарту базової та повної загальної середньої освіти. До кожного розділу програми визначені обов'язкові результати навчання, спрямовані на досягнення учнями здоров'язбережувальної, соціальної, загальнокультурної та інших компетентностей.

Конкретним результатом навчання визначено розвиток здоров'язбережувальних компетенцій учнів, поглиблення життєвих навичок (зокрема прийняття рішень, розв'язання проблем, творчого та критичного мислення, спілкування, самооцінки та почуття гідності,

протистояння негативному психологічному впливові, подолання емоцій та стресу, а також розвиток співчуття і відчуття себе як громадянина), усвідомлення учнями необхідності відповідати за життя, здоров'я, безпеку та добробут своє та оточуючих.

1. Авторські права на текст навчальної програми для загальноосвітніх навчальних закладів «Основи здоров'я 5–9 класи» за 2017 рік належить Міністерству освіти і науки України.

2. Оновлення (2017 р.) – укладачі:

- Шиян Олена Іллівна – завідувача кафедрою здоров'я людини Львівського державного університету фізичної культури, доктор наук з державного управління, професор (голова групи);

- Боса Тетяна Григорівна – учитель основ здоров'я СЗШ І–ІІІ ст. № 1 смт. Крижопіль Вінницької області (модератор);

- Спірке Олена Андріївна – методист відділу методичного забезпечення оздоровчої функції освіти Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;

- Шаповал Ольга Іванівна – кандидат педагогічних наук, викладач.

5-й клас (35 годин, 4 години – резервний час)

6-й клас (35 годин, 4 години – резервний час)

7-й клас (35 годин, 4 години – резервний час)

8-й клас (35 годин, 4 години – резервний час)

9-й клас (35 годин, 4 години – резервний час)

Інформації щодо розподілу годин на тиждень не надається.

3. Програма відноситься до традиційного виду.

- Перед аналізованою навчальною програмою поставлено достатня кількість завдань виховного, навчального та розвивального характеру, що відповідає загальним нормам.

- Завдання програми сформульовані достатньо чітко.

4. У проаналізованій програмі зазначено розподіл годин за темами. Заради досягнення запланованих результатів навчання учитель має право самостійно визначати час, необхідний для вивчення тем, зважаючи на умови функціонування закладу освіти і особливості розвитку учнів, готовність до нового матеріалу.

Приклад розподілу за 5 класом:

- Розділ 1. Здоров'я людини – 5 год.

- Розділ 2. Психічна й духовна складові здоров'я – 5 год.

- Розділ 3. Фізична складова здоров'я – 5 год.

- Розділ 4. Соціальна складова здоров'я – 16 год.

Приклад розподілу за 6 класом:

- Розділ 1. Здоров'я людини – 4 год.
- Розділ 2. Фізична складова здоров'я – 6 год.
- Розділ 3. Психічна і духовна складові здоров'я – 6 год.
- Розділ 4. Соціальна складова здоров'я – 15 год.

Приклад розподілу за 7 класом:

- Розділ 1. Здоров'я людини – 9 год.
- Розділ 2. Фізична складова здоров'я – 4 год.
- Розділ 3. Психічна і духовна складові здоров'я – 9 год.
- Розділ 3. Соціальна складова здоров'я – 9 год.

Приклад розподілу за 8 класом:

- Розділ 1. Здоров'я людини – 6 год.
- Розділ 2. Фізична складова здоров'я – 5 год.
- Розділ 3. Психічна й духовна складові здоров'я – 5 год.
- Розділ 3. Соціальна складова здоров'я – 15 год.

Приклад розподілу за 9 класом:

- Розділ 1. Здоров'я людини – 3 год.
- Розділ 2. Фізична складова здоров'я – 6 год.
- Розділ 3. Психічна й духовна складові здоров'я – 12 год.
- Розділ 4. Соціальна складова здоров'я – 10 год.

Також слід зауважити, що великі теми мають розділення на підтеми (що мають 10+ годин на вивчення). Кожна підтема має теж рекомендоване визначення кількості годин на вивчення. Приклад:

Розділ 4. Соціальна складова здоров'я – 10 год. (9 клас)

- Тема 1. Соціальний добробут. Соціальна компетентність. – 6 год.
- Тема 2. Сучасний комплекс проблем безпеки. – 4 год.

5. Зміст програми структуровано за чотирма розділами:

- 1) Здоров'я і безпека людини.
- 2) Фізична складова здоров'я.
- 3) Психічна й духовна складові здоров'я.
- 4) Соціальна складова здоров'я.

6. Для кожної теми в програмі виокремлено інформацію щодо змістових ліній та очікуваного результату навчально-пізнавальної діяльності. Висновок щодо кожного класу відсутній.

7. Вимоги відповідають завданням що висвітлені у пояснювальній записці.

У програмі визначені вимоги до результатів навчання. Але крім цього сформульовані основні компетентності, що повинен засвоїти учень. Ця

інформація у програмі подана в окремій таблиці.

Так серед компетентностей:

- **Метапредметні:** вміння вчитися, ініціативність і підприємливість, екологічна грамотність і здорове життя, соціальна та громадянська компетентності можуть формуватися відразу засобами всіх навчальних предметів.

- **Інтегровані:** «Екологічна безпека та сталий розвиток», «Громадянська відповідальність», «Здоров'я і безпека», «Підприємливість і фінансова грамотність»:

- 1) Кожна тема має різний об'єм змісту, оскільки охоплює часто різний за складністю та об'ємом матеріал для учнів 5–9 класів.

- 2) Курс має середній рівень складності, враховуючі кількість нового теоретичного матеріалу для школярів у кожній темі в програмі.

8. У головній, зведеній таблиці щодо освітнього процесу у кожному з класів наявні 4 основні колонки: Кількість годин; Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів; Зміст навчального матеріалу; Шляхи реалізації наскрізних ліній.

- У другій колонці (Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів) – розкриваються вміння та навички, яких учень повинен досягнути з окремого розділу. У ньому окремо сформульовано діяльнісний, ціннісний та знаннєвий компонент.

- У третій колонці (Зміст навчального матеріалу) – розкривається зміст кожного розділу. Також у ньому розкриваються практичні завдання діяльнісного компоненту. Також тут відбувається розподіл великих розділів на окремі теми, що мають власний розподіл годин.

- У четвертій колонці (Шляхи реалізації наскрізних ліній) – підписані наскрізні лінії у вигляді посилань на пояснювальну записку: «Екологічна безпека та сталий розвиток» (Т-1); «Здоров'я і безпека» (Т-3).

9. Зміст курсу основ здоров'я, який викладено у проаналізованій програмі повністю відповідає дидактичним та методичним вимогам і принципам. Зміст курсу відповідає вимогам науковості, доступності курсу, системності та систематичності, на чому наголошується у пояснювальній записці до програми курсу.

10. Інформаційно-методична частина програми достатньо насичена інформацією. Так у ній розглядається питання щодо реалізації змістовних ліній до кожного класу окремо. Подається інформація щодо кожної лінії (пояснення). Подана інформація щодо ключових і предметних компетентностей з повним поясненням щодо їх реалізації у межах курсу.

Таким чином, студенти вже з перших занять володіють змістом програми, знають перелік тем, які вони будуть вивчати. Аналіз і вивчення програми – це початковий етап формування у студентів здоров'язбережувальних компетенцій, студенти розуміють, що інтегрований предмет «Основи здоров'я» передбачає формування мотивації щодо здорового способу життя.

Після вивчення студентських робіт наведемо приклад аналізу підручника студенткою третього курсу предметної спеціалізації: 014.05 «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини. Хімія)» В. Дудник при вивченні навчального предмета «Методика навчання основам здоров'я» у 2021–2022 н.р. Студенти аналізують підручники різних років видання, порівнюють їх між собою, виявляють відповідність оновленій програмі, роблять висновки.

Аналіз підручника.

Автори: І. Д. Бех, В. С. Пономаренко, С. В. Страшко. Назва: Основи здоров'я: підручник для 6 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Видання: Київ: Видавництво «Алатон», 2014, 200 с. [11].

Аналіз підручника зроблений за схемою:

Зміст

1. Відповідність діючій програмі. Не всі теми, викладені в підручнику відповідають навчальній програмі. В деяких розділах підручника може бути більша або менша кількість тем, на одну або дві, ніж у програмі.

Наприклад: в програмі в першому розділі подано 3 теми, в підручнику 5. В навчальній програмі нема таких тем як: природа і здоров'я; здоров'я і технічний прогрес. Це пов'язано з оновленням програми у 2017 році.

2. Врахування вікових особливостей та попередньої підготовки учнів.

Навчальний матеріал, викладений в підручнику є зрозумілим та доступним для сприйняття дітьми 6 класу. Попередня підготовка учнів також враховується, адже представлений вже більш поглиблений матеріал, який ґрунтується на знаннях 5 класу.

3. Загальна характеристика науковості викладу навчального матеріалу.

Навчальний матеріал є достатньо науковим, так само як і його виклад. Тобто інформація подається послідовно, логічно, дає можливість учням встановлювати зв'язки між новою та вже вивченою темою.

4. Спрямованість навчального матеріалу на формування: науково-теоретичного мислення; мотивації навчання; світоглядних позицій.

Даний підручник спонукає учнів до науково-теоретичного мислення, до мотивації навчання, зокрема найчастіше мотивом є здоров'я, гарний зовнішній вигляд, безпека. Також у підручнику використовуються певні

прийоми, які допомагають учням сформувати свою світоглядну позицію, тобто прищеплює моральні цінності та принципи, яких учні намагаються дотримуватися протягом життя.

5. Оптимальність розподілу матеріалу відповідно нормам навчального часу.

Матеріал поділений не відповідно до виділених годин для кожного розділу. Ми бачимо, що на соціальну складову здоров'я припадає найбільше інформації відповідно до навчального плану, а от інші розділи не відповідають виділеним годинам. Це пов'язано з оновленням програми у 2017 році.

6. Якість та доцільність ілюстративного матеріалу (схеми, таблиці, малюнки, рисунки, фотознімки)

Ілюстрації, таблиці, подані в підручнику, відповідають тим темам, в яких вони зустрічаються та мають гарну якість і чіткість. Наприклад, ілюстрації до теми про здорове харчування мають гарну якість та доцільно використані в підручнику.

Методичний апарат

1. Відповідність системи питань, завдань, вправ вимогам Державного стандарту загальної середньої освіти.

Всі вправи, питання та завдання підручника відповідають вимогам державного стандарту загальної середньої освіти. Ці завдання допомагають учням самостійно працювати з текстом, виражати та відстоювати свою думку, аналізувати певні ситуації, візуалізувати, конкретизувати, визначати основне в тексті тощо.

2. Наявність завдань різного ступеня складності.

У підручнику наявні завдання різного ступеня складності. На початку теми використовується стартове завдання, це повторення вже вивченого матеріалу, далі йдуть завдання, які потрібно виконувати групою. Є завдання, які пропонують виконати проєкт до відповідної теми, є завдання, що потребують самостійного виконання, також є завдання підвищеної складності, які позначаються зірочкою.

3. Спрямованість на: розвиток логічного мислення, творчих здібностей, пізнавальної активності.

Зустрічається спрямованість на ці елементи, навіть через виконання тих самих завдань, вправ, відповіді на питання. Ці завдання якраз призначені саме для цього.

4. Методична цінність ілюстративного матеріалу.

Ілюстративний матеріал має дуже велике значення, особливо для методичного забезпечення. Він допомагає краще сприймати матеріал,

підсилює та підкріплює слово вчителя.

Дане завдання дає змогу студентам зрозуміти зміст та методичний апарат підручника, відповідність програмі, відповідність віковим особливостям учнів. Студенти більш детально розкривають розділи, глави та параграфи підручника; теоретичний, практичний та ілюстративний матеріал. Аналізуються підручники минулих років, це вчить студента порівнювати, співставляти, знаходити краще наповнення підручників. Не завжди новий підручник означає кращий підручник. Аналіз підручника – наступний етап формування у студентів здоров'язбережувальних компетенцій. Наступними завданнями є розробка різних типів уроків з «Основ здоров'я» для різних класів. Але це тема наступних досліджень.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

У статті обґрунтовується формування здоров'язбережувальних компетентностей у майбутніх вчителів спеціальності 014 «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)». Розкрито поняття: здоров'язбережувальна компетентність, наведено перелік спеціальних та життєвих навичок та їхніх складових, розкрито та узагальнено зміст шкільної превентивної освіти. Наведено приклади аналізу програми та підручника шкільного навчального предмету «Основи здоров'я». Акцентовано увагу на важливість фахової підготовки майбутніх вчителів «Основ здоров'я», які з часом замінять вчителів інших спеціальностей, що викладають цей навчальний предмет в школі.

Перспективи подальших досліджень. Представлені результати є початковим етапом у дослідженні особливостей підготовки учителів основ здоров'я для закладів загальної середньої освіти у Центральноукраїнському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка в умовах створення і розвитку Нової української школи. В зв'язку з тим, що вперше предметна спеціальність 014.05 «Середня освіта (Біологія та здоров'я людини)» з'явилась в Україні лише в 2016 році, перших випускників-бакалаврів за цією спеціальністю школи побачили у 2020 році, а в деяких регіонах перші випускники з такою предметною спеціальністю прийшли до шкіл лише в цьому навчальному році. Тому остаточний результат формування здоров'язбережувальних компетентностей у майбутніх вчителів ми зможемо проаналізувати лише через декілька років. В подальшому плануємо проводити дослідження в напрямку формування здорового способу життя, що безпосередньо буде впливати на загальний стан здоров'я нації а й так на розвиток держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Міністерство освіти і науки України. (2016, Трав.12) *Наказ № 506 «Про затвердження Переліку предметних спеціальностей спеціальності 014 "Середня освіта (за предметними спеціальностями)"*, за якими здійснюється формування і розміщення державного замовлення та поєднання спеціальностей (предметних спеціальностей) в системі підготовки педагогічних кадрів». [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/QyN5r1>
- [2] «Методичні рекомендації про викладання основ здоров'я у 2021/2022 навчальному році», *Шкільне життя*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/46G2Kl> Дата звернення: Квіт. 14, 2022.
- [3] Г. В. Дефорж, «Популяризація профілактичної медицини під час викладання природничих дисциплін та дисциплін, які пов'язані зі здоров'ям людини», на *III Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю Сучасний стан та перспективи розвитку природничих дисциплін в медичній освіті*. Кропивницький, 2022, с.1–4. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://cutt.ly/TGGUBCq> Дата звернення: Квіт. 14, 2022.
- [4] Т. В. Руденко, «Формування валеологічного світогляду у першокурсників до та після введення шкільного предмета "Основи здоров'я"», *Наукові записки. Педагогічні науки*, вип. 199(2021), с. 150–153, 2021. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/BjmG5F> Дата звернення: Квіт. 14, 2022.
- [5] *Освітньо-професійна програма «Середня освіта (біологія та здоров'я людини, хімія)*. Центральноукр. держ. пед. ун-т імені Володимира Винниченка. [Електронний ресурс]. Доступно: <http://surl.li/btqft> Дата звернення: Квіт. 14, 2022.
- [6] О. В. Березюк, Т. В. Воронцова, О. В. Єресько, В. С. Пономаренко, та І. А. Скорбун, *Організація профілактичної роботи у навчальних закладах*. Київ, Україна: Здоров'я через освіту, 2014.
- [7] Навчання учнів у галузі здоров'я, безпеки і соціальної інтеграції. *Освіта на основі життєвих навичок*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/uJxVAh> Дата звернення: Квіт. 14, 2022.
- [8] *National Health Education Standards: achieving excellence*. [Online]. Available: <https://is.gd/4wVNmx> Дата звернення: Квіт. 14, 2022.
- [9] «Соціальні детермінанти здоров'я і благополуччя підлітків, серія Політика охорони здоров'я дітей і підлітків», *Міжнар. звіт за результатами обстеження 2009–2010 рр. Дослідження «Поведінка дітей шкільного віку у випадку охорони здоров'я»*, К. Каррі та ін., Ред.

Копенгаген: Європейське рег. бюро ВООЗ, вип. № 6, 253 с., 2012.

- [10] Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Основи здоров'я» 5–9 класи 2017 рік. *Освіта.UA*. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/sGUg59> Дата звернення: Квіт. 14, 2022.
- [11] І. Д. Бех, В. С. Пономаренко, та С. В. Страшко, *Основи здоров'я*. Київ, Україна: Видав. «Алатон», 2014. [Електронний ресурс]. Доступно: <https://is.gd/IHJpms> Дата звернення: Квіт. 14, 2022.

FORMATION OF HEALTH-PRESERVING COMPETENCIES IN FUTURE TEACHERS OF THE SPECIALTY «SECONDARY EDUCATION (BIOLOGY AND HUMAN HEALTH)»

Hanna Deforzsh,

Doctor of History Sciences, Professor,
Associate Professor Department of Physics,
Biology and Teaching Methods, Volodymyr Vynnychenko
Central Ukrainian State Pedagogical University.
Kropyvnytskyi, Ukraine.

 <https://orcid.org/0000-0002-1114-3205>
deforzshav@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the topical issue of training applicants for higher education in the specialty 014 «Secondary Education (Biology and Human Health)» and the formation of future professionals a qualities and competencies that would be in demand by employers and ensure their competitiveness. Until recently, Ukraine did not provide professional training for teachers of the basics of health for general secondary education. This subject was taught at the school and is taught by teachers of other specialties. It is believed that any teacher can easily act as a teacher of «Fundamentals of Health», but this is not the case. In 2016, in the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 12.05.2016 № 506 On approval of the List of subject specialties of specialty 014 «Secondary education (by subject specialties)», which is the formation and placement of public procurement and combination of specialties (subject specialties) in the system training of pedagogical staff presented a new subject specialty 014.05 «Secondary education (Biology and Human Health)» [1]. Until 2016, the subject specialty sounded like this: «Secondary education (Biology)». Thanks to the new subject specialty, graduates at the end of the relevant educational and professional program receive a professional qualification: Teacher of Biology, Basics of Health. The formation and development of health-preserving competencies is

of great importance in the training of specialists in this subject specialty. Therefore, it is necessary to use a system of tasks aimed at developing life and special health skills. Namely: increasing knowledge on saving lives and improving health, deepening skills and abilities (in particular, decision-making, problem solving, creative and critical thinking, communication, self-esteem and dignity, resistance to negative psychological influences, overcoming emotions and stress, the development of compassion and a sense of citizenship), students' awareness of the need to be responsible for their lives and health [2]. The publication also presents an analysis of the program for secondary schools «Fundamentals of Health» 5–9 grades. The analysis of textbooks recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine is given.

Keywords: human health; formation of health-preserving competencies; preventive education; teaching methods; foundations of health.

ФОРМИРОВАНИЕ ЗДОРОВЬЕСБЕРЕГАЮЩИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ СПЕЦИАЛЬНОСТИ «СРЕДНЕЕ ОБРАЗОВАНИЕ (БИОЛОГИЯ И ЗДОРОВЬЕ ЧЕЛОВЕКА)»

Дефорж Анна Владимировна,
доктор исторических наук, профессор,
доцент кафедры физики, биологии и методик их обучения,
Центральноукраинского государственного
педагогического университета имени Владимира Винниченка.
Кропивницкий, Украина.

 <https://orcid.org/0000-0002-1114-3205>
deforzhav@gmail.com

Аннотация. Статья посвящена актуальной проблеме подготовки соискателей высшего образования по специальности 014 «Среднее образование (Биология и здоровье человека)» и формированию у будущих специалистов качеств и компетентностей, которые были бы востребованы работодателями и обеспечивали их конкурентоспособность. В Украине до недавнего времени не осуществлялась профессиональная подготовка учителей «Основ здоровья» для заведений общего среднего образования. Этот предмет в школе преподавали и преподают учителя других специальностей. Есть мнение о том, что любой учитель может легко выполнять функции учителя «Основ здоровья», но это не так. В 2016 году в приказе Министерства образования и науки Украины от 12.05.2016 № 506 Об утверждении Перечня предметных специальностей специальности 014 «Среднее образование (по предметным

спеціальностям)», по которым осуществляется формирование и размещение государственного заказа и сочетание специальностей (предметных специальностей) в системе подготовки педагогических кадров представлена новая предметная специальность 014.05 «Среднее образование (Биология и здоровье человека)» [1]. До 2016 предметная специальность звучала так: «Среднее образование (Биология)». Благодаря новой предметной специальности, выпускники по завершению соответствующей образовательно-профессиональной программы получают профессиональную квалификацию: учитель биологии, основ здоровья. Важное значение в подготовке специалистов данной предметной специальности принадлежит формированию и развитию здоровьесберегающих компетентностей. В этой связи необходимо использование системы задач, которые направлены на развитие жизненных и специальных здоровьесберегающих навыков. А именно: увеличение объема знаний по сохранению жизни и укреплению здоровья, углублению навыков и умений (в частности, принятие решений, решение проблем, творческого и критического мышления, общения, самооценки и чувства достоинства, противостояние негативному психологическому влиянию, преодоление эмоций и стресса, развитие и чувство себя как гражданина), осознание учащимися необходимости отвечать за свою жизнь и здоровье [2]. В публикации также представлен анализ программы для общеобразовательных учебных заведений «Основы здоровья» 5-9 классы. Приведен анализ учебников, рекомендованных МОН Украины.

Ключевые слова: здоровье человека; формирование здоровьесберегающих компетентностей; превентивное образование; методика обучения; основы здоровья.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. (2016, Trav.12) Nakaz № 506 «Pro zatverdzhennia Pereliku predmetnykh spetsialnostei spetsialnosti 014 "Serednia osvita (za predmetnymy spetsialnostiamy)", za yakymy zdiisniuietsia formuvannia i rozmishchennia derzhavnoho zamovlennia ta poiednannia spetsialnostei (predmetnykh spetsialnostei) v systemi pidhotovky pedahohichnykh kadriv». [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/QyN5r1>
- [2] «Metodychni rekomendatsii pro vykladannia osnov zdorovia u 2021/2022 navchalnomu rotsi», Shkilne zhyttia. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/46G2Kl> Data zvernennia: Kvit. 14, 2022.

- [3] H. V. Deforz, «Populiaryzatsiia profilaktychnoi medytsyny pid chas vykladannia pryrodnychkh dystsyplin ta dystsyplin, yaki poviazani zi zdoroviam liudyny», na III Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf. z mizhnar. uchastiu Suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku pryrodnychkh dystsyplin v medychnii osviti. Kropyvnytskyi, 2022, s. 1–4. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://cutt.ly/TGGUBCq> Data zvernennia: Kvit. 14, 2022.
- [4] T. V. Rudenko, «Formuvannia valeolohichnoho svitohliadu u pershokursnykiv do ta pislia vvedennia shkilnoho predmeta "Osnovy zdorovia"», Naukovi zapysky. Pedahohichni nauky, vyp. 199(2021), s. 150–153, 2021. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/BjmG5F> Data zvernennia: Kvit. 14, 2022.
- [5] Osvitno-profesiina prohrama «Serednia osvita (biolohiia ta zdorovia liudyny, khimiia). Tsentralnoukr. derzh. ped. un-t imeni Volodymyra Vynnychenka. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <http://surl.li/btqft> Data zvernennia: Kvit. 14, 2022.
- [6] O. V. Bereziuk, T. V. Vorontsova, O. V. Yeresko, V. S. Ponomarenko, ta I. A. Skorbut, Orhanizatsiia profilaktychnoi roboty u navchalnykh zakladakh. Kyiv, Ukraina: Zdorovia cherez osvitu, 2014.
- [7] Navchannia uchniv u haluzi zdorovia, bezpeky i sotsialnoi intehtatsii. Osvita na osnovi zhyttievnykh navychok. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/ulxVAh> Data zvernennia: Kvit. 14, 2022.
- [8] National Health Education Standards: achieving excellence. [Online]. Available: <https://is.gd/4wVNmx> Data zvernennia: Kvit. 14, 2022.
- [9] «Sotsialni determinanty zdorovia i blahopoluchchia pidlitkiv, seriia Polityka okhorony zdorovia ditei i pidlitkiv», Mizhnar. zvit za rezultatamy obstezhennia 2009–2010 rr. Doslidzhennia «Povedinka ditei shkilnoho viku u vypadku okhorony zdorovia», K. Karri ta in., Red. Kopenhagen: Yevropeiske reh. biuro VOOZ, vyp. № 6, 253 s., 2012.
- [10] Prohrama dlia zahalnoosvitnykh navchalnykh zakladiv «Osnovy zdorovia» 5–9 klasy 2017 rik. Osvita.UA. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/sGUg59> Data zvernennia: Kvit. 14, 2022.
- [11] I. D. Bekh, V. S. Ponomarenko, ta S. V. Strashko, Osnovy zdorovia. Kyiv, Ukraina: Vydav. «Alaton», 2014. [Elektronnyi resurs]. Dostupno: <https://is.gd/IHJpms> Data zvernennia: Kvit. 14, 2022.

*Стаття надійшла до редакції
18 квітня 2022 року*